

13. Яценко Т. С. Теория и практика глубинной психокоррекции: Шестая Авторская школа академика Т. С. Яценко / сост. В. П. Андрущенко, А. В. Глузман – К. : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2012. – 226 с. : ил.
14. Яценко Т. С., Кмит Я. М., Мошенская Л. В. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубиннопсихологический аспект) / Т. С. Яценко, Я. М. Кмит, Л. В. Мошенская – М. : СИП РИА, 2000. – 192 с.

Резюме. В статье исследуются категории архетипа и, в частности, архетипа «огня» в аспекте его представленности в научной литературе. Анализ рисуночной продукции открыл перспективы выявления неосознаваемых аспекты психики репрезентующих архетип «огня».

Ключевые слова: архетипная символика, архетип «огня», мифы, сказки, психорисунки.

Резюме. У статті досліджуються категорії архетипу, зокрема архетипу «вогню» в аспекті його представленості в науковій літературі. Аналіз малюнкової продукції відкрив перспективи виявлення неусвідомлених аспектів психіки, що репрезентує архетип «вогню».

Ключові слова: архетипна символика, архетип «вогню», міфи, казки, психомалюнки.

© 2013

С. Г. Харенко (м. Черкаси)

РОЛЬ АРХЕТИПУ В ОБ'ЄКТИВУВАННІ НЕСВІДОМОГО ЗМІСТУ ПСИХІКИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ ПСИХОМАЛЮНКІВ

Актуальність дослідження Розвиток практичної психології відкриває нові можливості психокорекційної роботи з підлітками, яка передбачає пізнання свідомої й несвідомої сфер їхньої психіки. Це стає можливим у зв'язку з розвитком психодинамічної теорії, в рамках якої використовуються малюнкові методики, зокрема комплекс тематичних малюнків, розроблений академіком НАПН України Т. С. Яценко, що забезпечує вираження змісту через архетипи за допомогою символіки, які презентують витіснений зміст табуйованих потягів підлітків до близьких людей.

Мета дослідження: обґрунтувати психодіагностичну та психокорекційну ефективність психоаналітичного підходу до аналізу психомалюнків порівняно з тестовими їх інтерпретаціями; показати особливості психодіагностичної та психокорекційної роботи з підлітками із застосуванням як тестових, так і психоаналітичних методик; окреслити психодіагностичну спроможність психомалюнка в контексті вираження несвідомого змісту психіки підлітка за участю архетипної символіки.

Малюнок як психодіагностичний прийом широко застосовується у роботі з дітьми. Процес малювання є вираженням індивідуального, особистісного досвіду людини. Саме тому малюнкові методики можуть застосовуватися у роботі як з дорослими, так і з дітьми з метою актуалізації творчого потенціалу, а також виявлення свідомих і несвідомих аспектів психіки. Використання психомалюнка для діагностики та психокорекції підлітків є новим прийомом психокорекційної роботи. У малюнку символічно виражається зміст психіки автора, при цьому використовуються індивідуально-неповторні образи. Керуючись особистими уподобаннями у виборі форми, розміщення, сюжету, кольору, автор малюнка проектує зміст психіки у певні образи, що набувають символічного значення через інтерпретацію психолога. З огляду на це проєктивний малюнок виступає вагомим психодіагностичним прийомом для дослідження психіки дітей та підлітків завдяки наявності в них архетипної символіки.

Малюнкові техніки характеризуються особливостями, які зумовили їх ефективне використання у психологічній практиці. На цінності малюнка наголошував ще К. Юнг: він пропонував пацієнтам «намалювати те, що з'являлося їм уві сні чи в фантазії» [11, с. 83]. Таким чином досліджувалася феноменологія психіки.

Спонтанне малювання є способом вираження емоційного стану підлітка, проте із психокорекційною метою застосовуються тематичні малюнки. Фізіологічною особливістю процесу малювання є розслаблення м'язів, що сприяє більш вільному вираженню психологічного змісту. Малюнок не передбачає вербалізації власних відчуттів у самому процесі малювання. Малюнки на тему: «Моя сім'я», «Ідеальна сім'я», «Сім'я за моєї відсутності. Я поза сім'єю» містять інформацію про сприйняття підлітком себе, членів власної сім'ї та інших значущих людей.

Процес малювання значущої для підлітка ситуації (наприклад, «Драматична подія мого життя», «Криза та етапи виходу з неї») має психотерапевтичний вплив на нього, звільняючи від напруження, що відкриває можливі варіанти розв'язання складної життєвої ситуації. Проєктивний малюнок допомагає психологу сформулювати цілісне уявлення про особистість підлітка, сприяє аналізу й інтерпретації малюнкової символіки, що дає змогу висунути гіпотетичні припущення щодо його проблематики.

Сьогодні існує велика кількість психомалюнкових методик, які застосовуються у поєднанні з тестовими інтерпретаціями, шляхи та можливості використання яких широко представлені у дослідженнях Е. С. Романової, О. Ф. Потьомкіної [5]. Ці методики стали класичними, зокрема малюнок людини – тест Ф. Гудінафа, Д. Харріс, тест «Дерево» К. Коха, «Дім-дерево-людина» Д. Бука, малюнок сім'ї, В. Вульфа. Модифікації перелічених технік використовували й інші психологи: А. І. Захаров [2; 3], Л. Корман, Є. Т. Соколова, Г. Т. Хоментаскас. Проблему застосування малюнків у роботі з дітьми досліджували А. І. Захаров [2; 3] В. С. Мухіна [4], Р. Хайкін [10], А. С. Співаковська [6].

Згадані методики, хоч і не передбачають психоаналітичного підходу, проте претендують на комплексне вивчення особистості. Зокрема, тест «Дерево», на думку його авторів К. Коха та Р. Стора, здатний виявити низку суттєвих психологічних характеристик, наявність внутрішнього конфлікту, дитячі травми, особливості складу сім'ї, стиль виховання, відносини з батьками, загальний рівень розвитку та ін. Тест «Дім-дерево-людина» та деякі його модифікації, на думку автора, здатні виявити рівень психосексуального розвитку, інтелекту, потреб тощо. Тест «Автопортрет» застосовується для «практичного вивчення особливостей самосвідомості, ставлення до себе й самооцінки» [5, с. 145]. Методика «Малюнок сім'ї» використовується для діагностики сімейних стосунків. Специфічність зображення членів сім'ї відображає особливості їх сприйняття, значимі для автора характеристики близьких людей або такі їх риси, що викликають тривогу.

Як засвідчує огляд літературних джерел, вищеперелічені тестові методики спрямовані на виявлення окремих психологічних характеристик, таких як: інтелектуальний рівень розвитку дітей, особистісні характеристики, індивідуально-неповторні характерологічні риси, оцінка міжособистісних стосунків у сім'ї тощо. Інтерпретація малюнків, що здійснюється тестовим шляхом, передбачає по елементне трактування зображення без урахування авторського бачення зображуваного та архетипної символіки, що можна пояснити лише шляхом психокорекційного (психоаналітичного) діалогу.

Застосування тестових методик доцільне у випадку пізнання окремих характеристик психіки (наприклад, у профвідборі або для діагностики інтелекту). Об'єктивування глибинних аспектів психіки потребує цілісного підходу до розуміння психіки як єдності свідомої й несвідомої сфер. Тестові інтерпретації малюнкових методик передбачають мозаїчне тлумачення окремих проявів психіки (відчужено від особистості самого суб'єкта з його неповторною індивідуальністю), що унеможливує об'єктивізацію глибинно-психологічних передумов особистісної проблематики. Дослідженню цілісної психіки у її свідомих і несвідомих проявах сприяє наближення до феноменології, неповторності внутрішнього світу особистості. Тестові інтерпретації нівелюють можливості вивчення глибинних особливостей психіки підлітків та об'єктивування архетипної символіки зокрема.

Як зазначається у дослідженнях, малюнок – це неповторна індивідуально-особистісна експресія внутрішнього досвіду, використання якого можливе не тільки з психодіагностичною метою, але й психокорекційною. Розмаїття методичних прийомів щодо використання психомалюнків передбачає пошук засобів, які б забезпечували пізнання несвідомої сфери психіки. Пізнавати психіку підлітка необхідно цілісно, тобто враховувати її свідомі й несвідомі аспекти. Юнг писав: «Той, хто збирається вивчати душу, не повинен плутати її зі свідомістю, інакше він сам приховує предмет свого дослідження від власного погляду» [11, с. 88]. З. Фрейд зазначав: «Тлумачення сновидінь є Царською дорогою до пізнання несвідомого в душевному житті» [9, с. 531]. Брегг М. Ферс, досліджуючи невиліковно хворих дітей, стверджував, що «важливі несвідомі змісти душі передаються у малюнках не тільки тяжко хворих людей, але й здорових, яких ми називаємо «нормальними» з точки зору як психологічного, так і фізичного стану» [1, с. 15]. І далі: «Малюнок повинен сприйматися як дієвий засіб комунікації з несвідомим, який достовірно передає його зміст» [1, с. 43].

Е. С. Романова і О. Ф. Потьомкіна у своїй книзі стверджують, що малюнок на задану тему слід розглядати як досить ефективний психодіагностичний засіб. Проте існує досить мало відомостей про систематичне наукове вивчення графічних методик, як особливих методів психодіагностики з єдиною загальноновизнаною науковою основою і особливостями застосування. Більше того, деякі психологи отримані за допомогою малюнкових методик результати розцінюють як слабкі та ненадійні. Дослідниці роблять висновок, що малюнок вимагає спеціального аналізу, результати якого мають співвідноситися з попередніми даними щодо дослідження індивідуально-психологічних особливостей його автора. Такий подвійний психологічний аналіз відкриває можливості для більш глибокого осмислення «старих» і створення нових ефективних графічних психодіагностичних методів [5, с. 242]. Саме цим вимогам відповідає методика цілісного аналізу комплексу тематичних психомалюнків, яка на практиці виявила високу діагностико-корекційну спроможність у роботі з підлітками.

Метод комплексу тематичних психомалюнків був розроблений академіком НАПН України Т. С. Яценко [12-15] у рамках теоретичних та методичних засад активного соціально-психологічного навчання. Такий прийом дає можливість проникати у глибинні аспекти психіки підлітків. Він (завдяки феноменологічному підходу) адаптований до застосування з підлітками відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Як відомо,

підлітковий період – це час активного пошуку себе і становлення системи цінностей, які потім визначають основні перспективи життя. Підлітки відчувають труднощі у репрезентації іншим людям своїх бажань, думок, почуттів, переконань. Вони переживають внутрішню тривогу, сумніви й безпорадність перед соціально обумовленими протиріччями життя. Застосування психокорекційного малюнка у роботі з підлітками допомагає їм поєднати зовнішній і внутрішній світи через образи та символи, які вони самостійно добирають. Це дає психологу змогу проникати у внутрішні характеристики психіки підлітка з метою корекції особистісних дисфункцій. Малюнок знімає труднощі вербального вираження психологічного змісту, а відчуття психологічної безпеки й можливість «захисту» в ситуації одержання «ризикованої» для себе інформації сприяють особистісному зростанню підлітка.

Комплекс тематичних психомалюнків налічує 38 тем, виконуючи які рука презентує емоційно навантажені події з життя підлітка. У процесі психокорекційного діалогу з'ясовується ставлення до них, суб'єктивне бачення себе та власних стосунків з іншими людьми. Тематика комплексу психомалюнків побудована з урахуванням необхідності об'єктивувати найрізноманітніші аспекти психіки підлітка, пов'язані з впливом сім'ї, ставленням до інших людей, однолітків, самого себе, навчання, факту власної смерті, невідреаговані емоції та ін. За такої чисельності малюнки сприяють відтворенню індивідуально-психологічної історії життя підлітка. Стає можливим пізнання глибинних передумов і тенденцій його поведінки, логіки несвідомого, яку неможливо виявити шляхом тлумачення окремих малюнків. Цілісні характеристики психіки найістотніше розкриваються через виявлення взаємозв'язків між окремими малюнками, чому сприяє повторюваність малюнкової символіки. Методика психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків забезпечує особливий психодіагностичний і психокорекційний ефект: проникнення у глибинні аспекти психіки підлітка дає змогу об'єктивувати його внутрішні суперечності, логіку несвідомого, систему психологічних захистів. Логіка несвідомого виражає, зокрема, інфантильний інтерес, пов'язаний із ситуацією едіпової залежності (яка формується переважно з 2 до 5 років), і в кожному конкретному випадку є неповторною.

Аналіз малюнків передбачає феноменологічний підхід, за яким необхідною умовою є врахування розуміння малюнка самим автором. Здійсненню аналізу допомагає психокорекційний діалог з автором. Феноменологічний підхід до розуміння малюнка поєднується із психоаналітичним, за яким передбачається пізнання інфантильних детермінант особистісних труднощів. Психолог має справу з неповторним плинним процесом психокорекційної взаємодії з підлітком. Необхідним є пізнання каузальних передумов труднощів у спілкуванні, які властиві підлітку. В процесі діалогу психолог залучає когнітивний потенціал підлітка, поглиблюючи розуміння символіки, яка виражає зміст психіки, в результаті чого по-новому розставляються психокорекційні акценти, що сприяє рефлексуванню автором захисних тенденцій психіки. Така робота допомагає підлітку в особистісному зростанні, сприяє розширенню перспектив самостановлення.

Комплекс тематичних психомалюнків є прийомом активного соціально-психологічного навчання. Він дає змогу за досить короткий час виявити значну кількість суттєвої інформації, що неможливо здійснити за допомогою інших прийомів. Методика комплексу тематичних психомалюнків зародилася в рамках активного соціально-психологічного навчання і дає потужний психодіагностичний і психокорекційний ефект, який конкурує з груповим, і в окремих випадках навіть перевершує його за глибиною, цілісністю й системністю психодіагностичних висновків. Особливо це проявляється у роботі з неконтактними, сором'язливими підлітками, які відчувають непереборні труднощі у вербалізації думок і почуттів у групі та в рефлексивній активності загалом.

Важливою умовою виконання малюнків підлітками є дотримання інструкції, згідно з якою пропонується «ввійти в тему, прислухаючись до своїх внутрішніх спонук, уникаючи критики і контролю, не звертаючи уваги на техніку виконання». Необхідно прагнути до спонтанної активності (саме це сприяє найбільш адекватній передачі психологічного змісту) відповідно до теми малюнку, не вдаючись до прямого копіювання образних аналогій. В інструкції зазначається: «Давайте волю руці... але зважайте при цьому на тему малюнку і колір як засіб передачі змісту». В ході виконання завдання звертається увага на те, що ця робота не вимагає «інтелектуалізації» зображеного, а радше передбачає орієнтацію на почуттєві, емоційні спонуки. Уданому випадку важливим є зміст того, що зображується, складність і глибина відображеної проблеми, а також можливість передачі своїх почуттів за допомогою форми і кольору [15].

Любов до малювання в підлітковому віці досягає максимального розвитку, що відповідає особливостям цього віку та обумовлюється як біологічними чинниками, так і особистісним становленням. Розвивається абстрактне мислення, що дозволяє підлітку рефлексувати власну особистість та виражати за допомогою слова усю складну різноманітність суспільних стосунків [7].

У ході аналізу психомалюнків відбувається діалогічна взаємодія з їх автором. Глибинно-психологічна психокорекція передбачає розширення самосвідомості підлітка та актуалізацію його власних когнітивних зусиль у напрямку усвідомлення й розуміння внутрішніх протиріч. Процес малювання дає можливість у формі символів відобразити суперечливі тенденції свідомої й несвідомої сфер. Малюнок у символічній формі презентує глибинно-психологічний зміст. Діалогічна взаємодія та інтерпретація психолога допомагає пізнавати багатогранність символіки, яка виражає прихований зміст, що свідомо не вкладався автором малюнка у

зображення. Завдяки архетипній символіці здійснюється маскування несвідомого змісту психіки підлітка пов'язаного з інтимними почуттями суб'єкта породженими едіповою ситуацією. Останнє спричиняє виникнення амбівалентних почуттів підлітка до батьків, що загострюється в пубертатному періоді розвитку, об'єктивування яких стає можливим у ході аналізу символіки психомалюнків. Підліток часто має протилежні (амбівалентні) почуття і водночас ідентифікується з первинними лібідіозними об'єктами. Архетипна символіка в психомалюнках сприяє виявленню внутрішніх суперечностей психіки підлітка, які пов'язані з витісненням та запереченням інтимних почуттів до близьких людей, розкриттю змісту особистісної проблеми та об'єктивуванню змісту логіки несвідомого.

Спонтанному малюванню сприяє творча наснага його автора. У процесі творчого малювання свідомо й несвідомо сфери психіки інтегровано виражаються в образах, символах, які вимальовує рука автора. З. Фрейд відзначає участь несвідомого у продуктах художньої творчості: «Із розповідей деяких обдарованих людей, як Гете і Гельмгольц, ми знаємо, що всі суттєві якості їхніх творінь нав'ювалися їм у формі натхнення і майже в готовому вигляді доходили до їх сприйняття» [9, с. 535], тобто «несвідоме є джерелом творчості» [1, с. 24]. За З. Фрейдом, у картинах на задану тему наявний елемент творчості, який і відтворює у них особистісні чи авторські характеристики.

Брегг М. Ферс зауважує, що «у малюнках на задану тему міститься значно більше інформації про психологічні особливості їх автора, аніж це прийнято вважати. Крім того, в них корисного матеріалу для практичного психолога більше, ніж у змісті рукописного тексту» [1, с. 46]. Образне малювання деякі дослідники називають алогічною формою мислення, що безпосередньо виражає цілісність психіки. Психологічний зміст малюнка потребує інтерпретації психолога, адже він презентує образну канву, яка виражає ставлення підлітка до світу і власний досвід переживань. Малюнок на задану тему ми вважаємо ефективним психодіагностичним засобом.

Пропонуючи підлітку виконати комплекс тематичних психомалюнків, ми каталізуємо процес більш повного відображення переживань підлітка, його внутрішніх, особистісних уявлень, поглядів тощо. Відтворення останніх відбувається спонтанно, що визначає характер і зміст зображень. Крім того, визначеність теми й спонтанність малювання забезпечує об'єднання свідомих і несвідомих аспектів психіки. Розширення тематики малюнків, необхідне для адаптації описуваної методики до роботи з підлітками, сприяє більш повному відображенню психіки досліджуваного як сформованої (завершеної) у психологічному значенні цілісності. Репрезентація історії власного життя у символічно-образній формі забезпечується вже сформованим у цьому віці абстрактно-логічним мисленням.

За концепцією Юнга, сфера колективного чи індивідуального несвідомого може проявлятися в певній культурі через образи, архетипи і символи. Зміст останніх визначається несвідомим, яке у символічній формі виражається назовні у свідомості. Несвідоме, несучи емоційний заряд та енергетичну місткість, має тенденцію до вираження у малюнках поза цензорським контролем свідомості. Символ – це завжди інакомовність, наділена невичерпною багатозначністю образу.

Малюнок прямолінійно не виражає важливих аспектів психіки підлітка. Він може лише формувати уявлення про логічні взаємозв'язки між окремими блоками інформації, користуючись символами, які не потребують предметної завершеності, цілісності образу і виступають у формі натяку, вказівки на щось. Останнє залишає простір для встановлення взаємозв'язків у процесі інтерпретації, що узгоджується з феноменом полізначності окремих символів [8].

Архетипна символіка в психомалюнках наповнюється індивідуальним змістом несвідомого суб'єкта, шляхом актуалізації дитячих переживань едіпового періоду в образах малюнків та діалогу з автором, забезпечуючи зв'язок між свідомою та несвідомою сферами. Символіка створює колорит малюнків, конкретизує, індивідуалізує зображення і допомагає наблизитися до особистісних проблем підлітка. Сам символ не визначає змісту підсвідомого, необхідно враховувати контекст, роль, яку він відіграє у малюнку. Як зазначає Брегг М. Ферс, символ є «вихідцем» із несвідомого, діє за принципом компенсації відносно свідомої сфери у певний момент життя [1]. Витіснений зміст, що зберігається у передсвідомому, виявляється у свідомості за допомогою символу, який у конкретному малюнку набуває багатозначності. Пізнання символіки власного малюнка опосередковано стимулює у підлітка зміни. Саме тому, символ виражає цілісність особистості.

Символіка малюнків у різних підлітків може повторюватись. Домінують, як правило, символи, взяті з навколишньої дійсності, природи, побуту: сонце, рослини, вода, різноманітні посудини та ємності, геометричні фігури тощо. Однак ці предмети завжди своєрідно вписуються в індивідуальну авторську канву. Будь-який образ навколишнього світу, що має для підлітка індивідуальну значимість, може стати символом вираження його внутрішнього психологічного змісту. «Символи малюнків можна вважати посланцями від несвідомого до свідомого, а їх інтерпретація збагачує (зміцнює) свідоме» [14, с. 22]. Щоб виявити логіку несвідомого, необхідно здійснити тривалий діагностико-психокорекційний діалог з автором у процесі аналізу комплексу малюнків. За допомогою діалогу здійснюється розкриття значення окремого символу та цілісна інтерпретація комплексу

психомалюнків. Гіпотетичні припущення психолога, що базуються на отриманому в ході роботи матеріалі, допомагають розкрити логіку несвідомого. У діалозі з'ясовується суб'єктивна значимість для автора певного символу, кольору, їхня роль у малюнку і зміст самого зображення. Вербальний аспект (діалог) є необхідною умовою інтерпретації малюнків, оскільки він забезпечує можливість більш глибоко інтерпретувати малюнок, виходячи з розуміння його автором. Водночас інтерпретація має об'єктивний характер, спрямований на пізнання особливостей психіки.

Досвід психокорекційної роботи з підлітками засвідчує їхню залежність від емоційних переживань, вражень дитинства (як правило, підлітки ще знаходяться у батьківській сім'ї). Психологічна інтерпретація архетипної символіки в комплексі тематичних психомалюнків дає змогу виявити значний вплив на поведінку підлітків едіпової ситуації. Вона проявляє себе в ригідних (стереотипних) програмах життя, які ми констатуємо завдяки об'єктивуванню логіки несвідомого. Інфантильні тенденції ґрунтуються на неусвідомлюваному прагненні реалізації нездійснених бажань дитинства, пов'язаних з лібідним тяжінням до близьких, рідних людей. У результаті виникає суперечність: з одного боку, пошук об'єкта, який би замінив і зробив доступною реалізацію бажаного, з іншого – труднощі єднання в умовах, коли воно стає реальністю, що призводить до формування психологічної імпотенції та своєрідної тенденції психологічної смерті.

Отже, щоб здійснювати ефективну психодіагностику та психокорекцію підлітків, практичному психологу важливо розуміти закономірності психіки у взаємозв'язку її свідомих і несвідомих аспектів. Ці закономірності виражаються у внутрішній суперечливості психіки, пізнання якої потребує дослідження глибиннопсихологічних феноменів. Це, зокрема, едіпова залежність та система психологічних захистів, що покликає приховувати внутрішні суперечності психіки. Особистісна проблематика суб'єкта, яка є наслідком впливу батьків, не усвідомлюється ним породжуючи дисгармонію стосунків з оточуючими. Застосування психоаналізу комплексу тематичних малюнків сприяє глибинній психодіагностиці та психокорекції з метою пізнання несвідомої сфери. У процесі аналізу психомалюнків з'являється можливість виявлення значення архетипної символіки у вираженні несвідомого змісту психіки підлітка. Часто символи сприяють об'єктивуванню суперечності свідомої та несвідомої сфер психіки, що особливо загострюється у підлітковому віці. Репрезентована архетипна символіка в психомалюнках сприяє відтворенню несвідомого змісту психіки суб'єкта, що часто об'єктивує інтимні почуття підлітка до близьких йому людей, які виражаються завуальовано і є актуальними для цього віку.

Література:

1. Грегг М. Ферс Тайный мир рисунка: Перевод с англ. – СПб.: Деметра, 2003. – 176 с. ил.
2. Захаров А. И. Лечение невротозов у детей // Гарбузов В. М., Захаров А. И., Исаев А. Н. Невротозы детей и их лечение. – М., 1977. – С.192-264.
3. Захаров А. И. Психотерапия невротозов у детей и подростков. – Л., 1982. – 142 с.
4. Мухина В. С. Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта. – М., 1981. – 240 с.
5. Романова А. С., Потемкина С. Ф. Графические методы в психологической диагностике. – М.: Дидакт. 1992. – 256 с.: ил.
6. Спиваковская А. С. Обоснование психологической коррекции неадекватных родительских позиций // Семья и формирование личности. Сборник научн. трудов. – М., 1981. – С.28-44.
7. Степанов С. С. Диагностика интеллекта методом рисуночного теста. – М.: Тц Сфера, 2004. – 96 с.
8. Теслюк П. В. Полівалентність змісту символіки тематичних психомалюнків (на матеріалі професійної підготовки психологів-практиків): Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2000. – 20 с.
9. Фрейд З. Толкование сновидений / З.Фрейд: Пер. с нем. – Мн.: ООО «Попурри», 2003. – 576 с.
10. Хайкин Р. Лечить рисованием // Наука и жизнь. – 1998. – №1. – С.38-41.
11. Юнг К. Проблемы души нашего времени. – М.: Прогресс, 1994. – 336 с.
12. Яценко Т. С. Психоанализ тематических рисунков (практика и теоретические обобщения) // Журнал практического психолога. №1. – 2004., С. 156-188.
13. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посіб. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.
14. Яценко Т. С. Чобітько М. Г. Доцевич Т. І. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика [на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків] Черкаси: «БРАМА», видавець Вовчок О.Ю., 2003. – 216 с.
15. Яценко Т. С., Кмит Я. М., Мошенская Л. В. Психологическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глибиннопсихологический аспект). – Москва.: СИП РИА, 2000. – 194 с.

Резюме. Об'єктивізація архетипної символіки в ході аналізу комплексу тематичних психорисунків забезпечує розкриття змісту логіки бессознательної сфери психіки підлітка, що підтверджує існування інтимних почуттів до близьких людей.

Ключевые слова. Психика, сознательное, бессознательное, архетипическая символика, архетипы.

Резюме. Об'єктивування архетипної символіки в процесі аналізу комплексу тематичних психомалюнків сприяє виявленню змісту логіки несвідомої сфери психіки підлітка, яка підтверджує наявність інтимних почуттів до близьких людей.

Ключові слова. Психіка, свідоме, несвідоме, архетипна символика, архетипи.

© 2013

Т. С. Яценко, О. Н. Усатенко (г. Ялта)

АРХЕТИПИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ «ПУСТОТЫ» И ЕЕ ПРЕЗЕНТАЦИЯ В САМОВИЗУАЛИЗАЦИИ ПСИХИКИ СУБЪЕКТА

Постановка проблемы. Впервые в рамках психодинамической парадигмы ставится проблема визуализации архетипа «пустоты» в процессе спонтанной метафорически-символической самопрезентации субъекта. В глубинной психологии вопрос адекватности материализовано-визуализированных презентантов смысловой сущности феномена психического находится в центре исследовательского внимания, что способствует раскрытию смысловой нагрузки архетипа пустоты.

Изложение основного материала. Архетипическая сущность пустоты, согласно нашей гипотезе, передает определенные смыслы в единстве с психической реальностью в ее подструктурной целостности, включая защитную систему. Работа выполнена в формате глубинной психологии, опирающейся на психодинамическую парадигму [12 – 15, 23 – 27], что синтезировано выражает «Модель внутренней динамики психики» [26, с. 203]. Основным методом, ассимилирующим психодинамическую теорию, является активное социально-психологическое познание (АСПП), которое включает ряд методик (психоанализ комплекса тематических рисунков, лепка, работа с камнями и др.), объективирующих скрытую (неосознаваемую) глубинную сущность психики в процессе диалогического взаимодействия с респондентом. Целостность психического согласуется с противоречивостью его сущности, заданной энергетической разнонаправленностью сфер сознательного и бессознательного. Сказанное позволяет уточнить понимание феномена пустоты, что указывает на причастность к ней как сознательного, так и бессознательного. Последнее открывает перспективы диалогического взаимодействия психолога (П.) и респондента (Р.), которое зиждется на такой постановке вопросов П. (к Р.), которые актуализируют приток энергии, мотивирующий ответы.

Практика и теория АСПП в последнее время обнаружили перспективы самопрезентации субъектом латентного содержания психики в материализованных формах. Последнее предполагает спонтанность и произвольность его поведения, сориентированного на использование рисования, лепки, моделирования (эмотивно важных аспектов психики) из камней в сочетании с лепкой из теста. Такой подход ориентирован на познание энергетической потенции бессознательного, которая заблокирована вытеснениями и сопротивлениями, что создает поле энергетического напряжения, стремящегося к проявлению вовне (в поведении). Учитывая подчиненность психики системе психологической защиты (обладающей виртуозной способностью камуфлировать проявления смысловых параметров бессознательного), мы понимаем, что опредмеченные средства самопрезентации являют собой непрямую форму перекодирования смысловых параметров идеальной реальности психического с сохранением «информационных эквивалентов». Поэтому, получая, при тех или иных условиях, презентанты психического в его целостности (благодаря спонтанности и произвольности поведения), перед нами встала проблема его декодирования, распаковывания, разворачивания смысловых инвариантов бессознательного в диагностико-коррекционном процессе, опирающемся на диалогическое взаимодействие с респондентом.

Вышеизложенное предопределяет предположение: пустота, которую субъект объективирует через осязаемую природу самопрезентанта, является осязаемой и видимой, а с другой – таинственной и семантически имплицитной. Задача глубинного психолога интегрировать подструктуры психики респондента, благодаря объективированию.

Преимущество опредмеченных средств состоит в том, что они целостно выражают психику в эссенционированном виде. Образность этих презентантов позволяет обнаружить противоречивую сущность психического, которая своей разнонаправленностью («сознательное – бессознательное») и обуславливает пустоту, что иллюстрируют рисунки.

Процесс символизации связан с неосознаваемыми смыслами бессознательного, которые проявляются вовне в замаскированном виде. В данном контексте понятным кажется утверждение А. М. Полякова, который символ определяет как «уникальную пустую форму» [9, с. 40], наполняемую индивидуально-неповоротливым содержанием при участии архетипа. Символ обладает способностью целостно выражать психическое включая